

Història i historiografia de la literatura catalana

Capítol 12

Joan Maragall

Glòria Casals ¹

Des de la perspectiva de la història de la poesia catalana, la de **Joan Maragall** fa de pont entre les diverses fórmules del segle XIX i les del segle XX. **Maragall** recull i esmena la tradició jocfloralista de la Renaixença, el romanticisme de **Verdaguer**, el naturalisme d'**Apel·les Mestres** i el classicisme d'**Alcover** i de **Costa i Llobera** alhora que, amb esperit agitador, formula una reflexió innovadora sobre la pròpia poètica que, sense ell saber-ho, coincidirà en alguns dels seus trets definidors amb els del simbolisme, i experimenta uns models poètics que desembocaran, d'una banda, en la creació d'una escola maragalliana de qualitat i ressò desiguals (**Pi Joan**, **Leonart**, **Pujols** i fins i tot **Sagarra**) i, d'altra, en algunes de les grans obsessions de **Riba** (la poesia pura, la inspiració, la paraula i el ritme i la manera d'entendre la crítica), d'**Espriu** (**Goethe**, la figura de *Nausica*) o, en un altre nivell, de **Salvat-Papasseit** (el cançoner, la dona i l'amor com a fonts de plaer i de creació). **Maragall** esdevindrà, així, un clàssic. El primer poeta clàssic del segle XX.

Anys d'aprenentatge

Quart i últim fill i únic noi d'una família de petits industrials tèxtils, **Maragall** neix a Barcelona el 10 d'octubre de **1860**. Del col·legi dels primers anys en sabem poca cosa. Devia ser un entremig entre el que **Rusiñol** descriu a *L'auca del senyor Esteve* i el don José de què **Sagarra** parla en les seves *Memòries*. El de l'Estevet era «encongit i pràctic»; Sagarra hi aprenia «una sèrie de coses útils». Els estudis de batxillerat i les obligacions familiars assenyalen, segons ell mateix admet en les *Notes autobiogràfiques* escrites l'any **1885**, un primer punt d'inflexió en la seva trajectòria personal i literària:

«(...) vaig acabar el Batxillerat i vaig començar a ésser infeliç. (...) Vaig ser bruscament arrencat de davant dels llibres i col·locat davant de la tauleta del treball en la indústria a què venia destinat, i posat, en cert mode, en la condició de poc més que un aprenent. El cop fou terrible i retrunyí en tot el meu ser, i d'aquell desballestament d'aspiracions contrariades s'alçà, portant l'estendard de la rebel·lió, ma passió per la poesia, al mateix temps que mos setze anys m'entregaven en cos i ànima a l'adoració, a la idolatria de quantes dones de bona presència passaven davant mos ulls i una espècie de misticisme per la Naturalesa s'anava filtrant dins meu. L'amor a la poesia es manifesta en una espècie de ràbia per a omplir de

¹ Extret de BORDONS, Glòria i SUBIRANA, Jaume (eds.) *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Proa & UOC ("Biblioteca Oberta/ Àgora"; sn.), 1999. pàg. 74-79.-

munió de versos, amb fecunditat verament asombrosa i en tots els ratos que podia robar al treball, llibretes que amagava entremig d'altres més prosaiques i plenes de números referents a la nostra indústria.» (Joan Maragall. Notes autobiogràfiques. A: Gabriel Maragall (1988). Joan Maragall: esbós biogràfic. Barcelona: Edicions 62)

Aquests primers versos responen bàsicament a dos dels models de la poesia vuitcentista. D'una banda, una línia humoristicosatírica (seria el cas del que **Maragall** considera el seu «primer triomf literari», el poema “Òptica”, publicat a “*Lo Nunci*” —22 de setembre de **1878**—, que parla en termes despreocupats i humorístics d'una relació amorosa frustrada perquè no era a dos, sinó com a mínim a tres); de l'altra, una línia pròxima a la rondallística i a la poesia amatòria jocfloral (el poema “An ella”, també publicat a “*Lo Nunci*” —12 de gener de **1879**—, canta en termes més delicats uns amors juvenils plens d'il·lusió). Després d'una tensa discussió amb el pare la tardor d'aquell mateix any **1879**, **Maragall** podrà, finalment, deixar el negoci familiar i matricular-se a la Facultat de Dret. Les classes, les campanes, les tertúlies, la lectura, la música, l'òpera i uns quants amics (els set condeixebles que constituïen el «círcol», **Antoni Roura** i **Josep Soler i Miquel**) eixamplaran ràpidament el que fins aleshores havia estat un horitzó intel·lectual força escarransit. **Antoni Roura** (1860-1910), company de la Facultat, fou l'amic i el confident per excel·lència; les nombroses cartes conservades ens parlen d'una relació no tan literària com la mantinguda amb **Soler i Miquel** o amb **Pijoan** però molt més humana, familiar i domèstica. Més despreocupada però infinitament més serena. Per la seva banda, **Josep Soler i Miquel** (1861-1897), també company a la Facultat de Dret, exercí com a crític literari a “*La Vanguardia*”. Coneixedor de la poètica simbolista, exercí una gran influència sobre el **Maragall** poeta i també sobre el **Maragall** crític i teoritzador. Fou el responsable de l'edició del volum *Poesías* (1891), regal dels amics el dia del casament de **Maragall** amb **Clara Noble**. Gran part de la seva producció fou aplegada el **1898** en el volum *Escritos*.

A partir del **1902**, **Maragall** retrobà en **Josep Pijoan** (1879-1963) l'excelsior que havia perdut en morir **Soler i Miquel**. L'epistolari dóna mostra de la solidesa de les seves relacions i de com el mestratge no fou sempre unidireccional.

És a la universitat on **Maragall** comença realment els seus anys d'aprenentatge, durant els quals, a vegades amb timidesa i a vegades amb fatxenderia, haurà de resoldre molts interrogants, afirmar posicions i marcar camins. Les opcions estètiques i la llengua amb què les ha de vehicular; els models culturals i les fonts literàries; les relacions entre la teoria i la pràctica, entre l'abstracte i el concret o, cosa que és el mateix, entre l'art i la vida; la identificació entre creació i crítica, i el rebuig de qualsevol mena de preceptiva o de codificació prèvia seran algunes de les grans qüestions a les quals **Maragall** haurà de donar resposta. Els poemes d'aquests anys confirmen i accentuen aquelles tendències tot just esbossades en els primers poemes que **Maragall** escrivia d'amagat. El plagi, la imitació i la paròdia

de la poesia espanyola barroca, romàntica i postromàntica més tronades informen alguns poemes «dedicats» als professors, fets sobre la marxa i per matar l'avorriment propi i dels companys, i els poemes amorosos fets per encàrrec d'algun company amb pocs dots poètics. La majoria dels conservats entre els apunts de classe són escrits en castellà, amb alguns mots en català quan la rima o la broma ho demanen, i trasllueixen un individu rebel, de tendència anarquitzant, defensor del nihilisme i propens a riure's del mort i del qui el vetlla; capaç, això sí, de posar aquestes idees per escrit, en ratlles curtes que rimin entre elles, Els poemes escrits en català, amorosos i circumstancials, presenten una tipologia diferent. Malgrat estar fets com dirà **Soler i Miquel** «*con relieve de las res comunes del arte*», apunten ja cap a un lirisme expressiu i no gens tràgic i cap a una sensualitat ingènua però terriblement efectiva que, convenientment treballats i polits i adequadament repartits esdevindran instruments estilístics decisius per a la seva poesia posterior.

Dels primers anys de carrera data una molt contundent declaració de principis a propòsit de la literatura i de la llengua, precisament en una carta (5 de juliol de **1881**) al seu company **Joaquim Freixas**:

*«Participo de tu entusiasmo por la literatura castellana, si bien mis aficiones me llevan con preferencia al estudio de otra a la Gual debo y profeso mayor cariño por ser la de la lengua en que balbuceé mis primeras oraciones y en la que expresaré sin duda mi amor a la primera Carlota o Margarita que algún ángel Bueno ponga en mi camino; no menos que por ser el habla en que hemos expresado mutuamente nuestra amistad. En esta misma lengua me daría a entender sin que nadie lo extranara, si esta carta la escribiera cuatro siglos atrás; o si cuatro siglos atrás no hubiese tenido Jugar lo que los catalanes recordaremos seempre con cierta amargura, y ahora que vuelvo a leer tu apreciable, observo que en un pasaje dices «nuestra literatura (la castellana)», de cuyo paréntesis no sé si entristecerme o alegrarme, pues al par que nos transformar en Castellanos sin merecerlo, muestra ya el temor de que por «nuestra literatura» pueda afortunadamente entenderse alguna que no sea la castellana.» (Joan Maragall (1960). «Carta a Joaquim Freixas.» *Obra completa I*. Barcelona: Selecta)*

Maragall mantindrà sempre aquesta posició, alhora que implícitament acceptarà i no combatrà mai la diglòssia estilística imperant: una llengua per als sentiments i les emocions, una altra per a la raó i els judicis, amb algunes interseccions més o menys significatives, sempre en la mateixa direcció (no en té, d'obra poètica castellana).

Els anys de la universitat permeten també de comprovar l'evolució de les lectures i l'impacte dels autors alemanys, **Goethe** sobretot, en la seva formació literària. El **1881**, amarat de **Goethe**, **Maragall** guanya el seu primer premi literari: precisament amb el poema «Dins sa cambra», recreació lliure de l'episodi en què **Faust** és conduït per **Mefistòfil** a la cambra de **Margarida** i s'asseu a l'espona del llit. Amb el poemeta **Maragall** va encapçalar el recull *Les disperses*, antologia retrospectiva dels anys **1881-1903** publicada el **1904** a la «Biblioteca Joventut».

Els vuitanta són també els anys de les primeres aproximacions/reflexions escrites sobre l'art en general i la creació poètica en particular. No són formulacions elaborades que se sustentin en teories concretes, ni expressió d'un sistema de pensament perfect. Més aviat fan pensar en la necessitat de justificació del que tot just comença, en els exercicis d'autodisciplina que s'imposen **Heine**, **Longfellow**, **Musset**, **Lamartine** o **Bécquer**, per exemple, quan descobreixen la seva vocació. En el cas de **Maragall** la barreja de metafísica i estètica és certament indiscriminada i, tanmateix, podem entreveure una progressió entre algunes afirmacions de les *Notes autobiogràfiques* de l'any 1885, «*La Naturalesa és Déu Pare, l'Art Déu Fill, l'Amor és Déu Esperit Sant, que són un sol Déu: la Bellesa. Això per a mi és tot*», i el programa poètic de l'«*Oda infinita*», publicada el **1888** a la *Il·lustració Catalana*, tímid anunci del que més endavant es coneixerà com a teoria de la paraula viva, que a partir del **1903** **Maragall** autoritzarà i desenrotllarà a través de **Novalis** i a la qual serà sempre fidel.

La modernitat d'una poètica

L'any **1891** assenyala el veritable punt de partida per a l'aventura personal i literària de **Maragall**: d'una banda, es casa amb **Clara Noble**; de l'altra, els amics (entre els quals **Soler i Miquel**, **Oller**, **Sardà** i **Yxart**) li ofereixen com a regal de casament una edició de *Poesias*, una selecció de poemes originals i de traduccions de **Goethe** que li havien pogut anar traient de mica en mica. El regal significarà el seu reconeixement com a poeta.

A partir del **1892** **Maragall** esdevindrà el capdavanter indiscutible dels nous aires de modernitat que circulen per Barcelona i el guia de la seva tronada societat. Disposarà per a fer-ho de les diferents plataformes de llançament del *modernisme* («*L'Avenç*», *Luz i Catalònia*), les festes modernistes de Sitges, el **Teatre Íntim** i les societats corals; disposarà també del conservador «*Diario de Barcelona*» (a l'octubre del **1890** hi havia entrat a treballar com a secretari personal del director, **Joan Mañé i Flaquer**), dels *Jocs Florals* i de les tertúlies més significatives del moment: la de «*L'Avenç*» i la de l'**Ateneu**.

Maragall experimentarà amb intencions i resultats diversos algunes de les variades propostes modernistes (*decadentisme*, *vitalisme* d'arrel nietzschiana, *preraphaelisme*, etc.), alhora que reforçarà aquell lirisme directe i primari, expressiu i sincer, amb què canta el paisatge, els costums i les festes, els mites i herois de Catalunya, i l'amor a la dona i als amics. *Poesies*, del **1895**, serà el seu primer llibre. Al tombant de segle, **Maragall** contribuirà decisivament a la recuperació del catalanisme no únicament a través d'uns gèneres que afecten la col·lectivitat (cants, himnes i cançons), sinó també a través de la seva pròpia poètica, que (obliga a dinamitzar la llengua i a arraconar les formes massa complexes. Els poemes del seu segon llibre, *Visions i Cants*, publicat el **1900**, en seran el millor exemple.

La fama del **Maragall** poeta, publicista i conferenciant, ciutadà honrat i modèlic pare de família, va destenyint a poc a poc la rebel·lia aristocràtica i una mica romàntica distintiva dels anys anteriors fins a convertir-se en una actitud

eclectica i generosa, liberal i universalista, ortodoxament cristiana, en definitiva. En termes literaris aquest canvi suposarà el rebuig de les possibilitats estètiques del *modernisme* i la consolidació de la reflexió sobre la pròpia experiència creadora (la mal anomenada «teoria» de la paraula viva, esbossada el **1903** a l'*Elogi de la paraula* i elaborada el **1909** a l'*Elogi de la poesia*) a través de la simplificació dels temes, de les tècniques mètriques i de versificació, dels recursos lingüístics i dels procediments retòrics. *Enllà*, de l'any **1906**, en serà la millor mostra.

L'empenta amb què els noucentistes capitanejats per **Eugeni d'Ors** fan la seva aparició en el panorama cultural, i la crítica sovint insolent, indiscriminada i preconcebuda en contra dels modernistes i, sobretot, del seu cap més visible i més important, condueixen **Maragall** a una situació de crisi, de replegament i de reflexió sobre la pròpia obra que es traduirà en silenci. Després de la recepció desfavorable d'*Enllà*, el **Maragall** poeta calla. Sense poder precisar si es tracta d'una petita venjança, de teràpia o d'un acte volitiu, de responsabilitat de l'artista davant la seva obra i el seu públic, **Maragall** assajarà la primera gran rectificació de la seva poesia. A *Tria* (**1909**), antologia destinada a llibre de lectura per als nens, **Maragall** mostrarà que és capaç de fer allò que els noucentistes deien que havien de fer els bons poetes: sotmetre l'obra a revisió per tal d'oferir-la com més depurada millor d'incorreccions, incongruències i desordres. Les correccions tendeixen a eliminar defectes formals (repeticions, col·loquialismes, castellanismes...) i a polir defectes de versificació, sempre que el canvi no signifiqui una agressió al seu personal sentit del ritme ni l'obligui a modificar el seu gust pel *vers lliure* i per l'*anisosil·labisme*. La correcció contribuirà també a atenuar els excessos de *sentimentalisme* i de *carrincloneria*, així com la superficialitat dels sentiments religiosos i patriòtics. El discurs guanyarà coherència interna gràcies, sobretot, a l'eliminació d'elements inútils. Davant la revisió, **Ors** rectificarà el que havia dit a propòsit de la poesia de **Maragall** i, especialment, d'*Enllà*.

La *Setmana Tràgica* serà el reactiu que farà sortir **Maragall** de la letargia en què es trobava i el retornarà, els anys forals de la seva vida, a la funció d'agitador del començament. La violència del juliol del **1909**, que **Maragall** descriu a la segona part de l'«*Oda nova a Barcelona*», com la del **1893** reflectida a «*Paternal*» (*Poesies*) o la dels anys de la guerra colonial expressada a «*Els tres cants de la guerra*» (*Visions i Cants*), la violència —dèiem— ha servit per a alguna cosa: per a posar en evidència uns errors, per a reclamar esperançats una reparació que ha de ser assolida per compromís, no d'uns quants sinó de tot un país, i per a expressar una fidelitat a aquest mateix país. El problema és que la Barcelona del **1909** no era la mateixa que la del **1893** o del **1898**: l'oferta de camins era més àmplia i les posicions, més radicals. En la nova etapa combativa de **Maragall** el *vitalisme nietzschian* i l'elegia romàntica quedaran enrere i donaran pas a una reflexió íntima i serena, fins i tot una mica tràgica, que trobava la seva raó de ser en el descobriment i l'assumpció del dolor i de l'egoisme, en el sentiment de culpabilitat i en la seva expiació; en la solitud, en definitiva. El **1911**, a *Seqüències*, **Maragall** completarà o tancarà cicles temàtics començats anteriorment: el del mar, el d'Haidé, el de la poesia civil i el del Comte Arnau. I n'encetarà un que no havia de tenir continuïtat: el del «*Cant espiritual*».

Maragall morí a Barcelona el 20 de desembre de **1911**.